

מלאכת מחשבת

דיון לעומק בנושאים עיוניים ~ רעיונות והערות ~ בפרשת השבוע

פרשת השבוע "כי תבוא" (ובו ה' עניינים בביאור הפרשה ופרק "נחשבה")

"הזכמת יהונתן"

פרק ב' "קנאות לא במקום"

[ח"ג] "אסור ליטול מהכלל את הזכות למצווה" (סיום).

יצא אדם ידי חובתו בחלות תודה וברקיקי נזיר תלמוד לומר שבעת ימים מצות תאכלו, מצה הנאכלת לשבעה ימים יצתה זו שאינה נאכלת לשבעה אלא ליום ולילה" והקשו בגמ' על הברייתא תיפוק ליה דאינן נאכלות בכל המושבות (כביכורים שנתמעטו מהאי טעמא) ותירץ עלה ר"ל, זאת אומרת חלות תודה ורקיקי נזיר נאכלין בנוב וגבעון, ממילא נחשב הדבר שבאותו זמן ראוי הוא להיאכל בכל המושבות ואי מהאי טעמא יוצאים בזה יד"ח לפיכך הוצרכו ללימוד של שבעת ימים כדי למעט בכל עניין חלות תודה ורקיקי נזיר. והקשה רבינו ניסים (תוס' ד"ה נאכלים בנוב וגבעון) אי"כ היכי ממעט ביכורים מבכל מושבותיכם והא ביכורים הוו חובה הקבוע לה זמן דבא בזמן שמחה דמעצרת ועד החג מביא ביכורים וקורא וכיון שכן יהיו קרבים בנוב וגבעון כפי שפסחים קרבים בנוב וגבעון לכולי עלמא (כיון דזו חובה שקבוע לה זמן) ולפי מה שנתבאר בגמ' דרקיקי נזיר וחלות תודה כיון שקרבים בנוב וגבעון חשיבי לחם הנאכל בכל המושבות אי"כ מה"ט יש להחשיב גם ביכורים לחם הנאכל בכל המושבות? ותירצו בתוס' שכיון שמשך הזמן שיכול להביא ביכורים הוא גדול מאד אין זה דומה לפסחים ואין זה נחשב בגדר חובה שקבוע לה זמן או כפי שתירץ הרשב"א [שם] דכיון שאם אין לו פירות אינו חייב להביא ביכורים אין זה נחשב כחובה הקבוע לה זמן.

הנה דלתוס' היה פשוט דאי אפשר להביא ביכורים בנוב וגבעון כיון שאינן נחשבים חובה שקבוע לה זמן שזה קרב בכל במה גדולה ואין צריכים להביאם למקום שנחשב בית ששיכן שמו שם. ומכל מקום אין נראה שיש איסור בדבר אלא דלא עשה ולא כלום דכיון דביכורים אינם ראויים לבמה גדולה דלא הוו חובה שקבע לה זמן ומה שלא קבע לה זמן אינו נוהג בבמה גדולה אי"כ נחשב הדבר כמביא בבמה קטנה דודאי לא עשה ולא כלום. כך נראה היה לומר בפשטות בכונת התוס'.

אלא שה"ק"רן אורה" בזבחים (דף קי"ט ע"א ד"ה אך) הבין דברי התוס' דיש איסור בדבר, ותמה על כך דמה בכך שאין זו חובה שאין קבוע לה זמן מכל מקום אין מקום לאסור שהרי אין בה מעשה הקרבה, דדווקא להקריב חובה שלא קבוע לה זמן הוא דאסור בבמה

א) האם ניתן להביא ביכורים בנוב וגבעון? [מיוסד על דברי "משנת חיים"]

איתא בפרשה (פ' כ"ו א-ב) "והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך נחלה וירשתה וישבת בה ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלוקיך נותן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלוקיך לשכן שמו שם".

ודרשו בספרי (כי תבוא ב') "והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלוקיך לשכן שמו שם, זה שילה ובית עולמים" וכתב במלבי"ם לפרש כוונת הספרי דאתי למעט את נוב וגבעון שאינם ראויים להביא אליהם ביכורים, והטעם הוא כי הפסוק מצווה "והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלוקיך לשכן שמו שם" ונוב וגבעון אינם בגדר המקום אשר יבחר בו ה' אלא דינם במה גדולה ואין בזה די כדי להביא ביכורים וכן ביאר ב"זית רענן" (למג"א) את דברי הספרי.

והנה דברי הספרי מובאים ברמב"ן על הפסוק וכתב בזה "ושמא יאמרו כי הבמות אסורות בשני זמנים אלו (שילה ובית עולמים) אבל בנוב וגבעון יקריבו הביכורים (כלומר דבמות גדולות מותרות) אבל במת יחיד אינן קריבין דמזבח כתיב, ואולי ממה שכתוב ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלוקיך לא קרבו באהל ובמשכן אלא בשילה שהיה בית אבנים ובבית העולמים". נראה דהרמב"ן הסתפק בכונת דברי הספרי, האם הייתה למעט את נוב וגבעון כיון שלא היה שם בית או שכונתו היא למעט רק במות בעלמא. ברם מילתא דמספקא ליה לרמב"ן פשיטא ליה לתוס' בפסחים (דף ל"ו ע"ב ד"ה דאמר) דמביאים לנוב וגבעון וכן נקטו בזבחים (דף קי"ט ע"א בד"ה באו).

ברם בתוס' בפסחים (דף ל"ח ע"ב) סתרו את משנתם וס"ל דאין מביאים ביכורים בנוב וגבעון. ותוכן דבריהם הוא. דהקשה רבינו ניסים על מאי דאמרו שם (דף ל"ו ע"ב) "יתניא יכול יצא אדם ידי חובתו בביכורים (כלומר אם אכל מצת ביכורים יקיים בכך מצוות אכילת מצה בליל ט"ו) ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות, מצה הנאכלת בכל מושבות, יצאו ביכורים שאינן נאכלין בכל מושבות אלא בירושלים". ובגמ' (דף ל"ח ע"ב) תניא יכול

למעט נפגם המזבח (בזמן הבית) דאין מביאים ביכורים כפי שאין מקריבים עליו קורבנות, ומשום דבעינן הנחת הביכורים לפני המזבח והיינו כל עוד הוא מרובע כיאות).

והנה מדברי הרמב"ן שאין להביא ביכורים חוץ למקדש משעה שנבחר הבית נראה לדייק דסיבת האיסור נובעת מזה שנבחר הבית דיש דין להביא למקדש ואין להביאו למקום אחר, ועל כן י"ל דכשאין מקדש קיים ואין צריך להביא את הביכורים למקום המקדש לא יהיה איסור להביא את הביכורים למקום אחר ולפיכך אין סיבה שלא יוכלו להביא לנוב וגבעון.

הלכך מה שמבאר הרמב"ן בדברי הספרי "לשכן שמו שם, זה שילה ובית עולמים" שבא למעט את נוב וגבעון הואיל ואינם בית השם, אין כוונתו לומר שיעבור איסור על כך, שהרי מדברי הרמב"ן נראה שאין איסור בדבר רק כשנבחר בית ה', אולם כשאין בית ה' אין מקום לאיסור.

דבשלמא כשיש בית ה' ויש לאסור כל מקום אחר כיון שאין זה בית ה', שפיר מובן טעם האיסור כי לא הביא את הביכורים לבית ה', אבל בנוב וגבעון שלא היה בית ה' ולא היה איסור להביא לשם אין גם מקום לאסור להביא במקום אחר כיון שאין דין חיובי למקום מסוים וכפי שכתב הרמב"ן משנבחר הבית דתלוי בבחירת הבית, ממילא כשאין בחירת הבית אין כל מקום לאסור בכל מקום אחר (אלא שמסתמא לא עשה כלום במה שעשה).

והנה ב'תורת הקדש' (ח"ב סי' ל"א) הביא את דברי ה"קרח אורה" שנתקשה בדברי התוס' (איזה איסור יש אם אין מעשה הקרבה כשחוטאי חוץ) וכתב ליישב את קושייתו מדברי הרמב"ן הנ"ל ופירש בכונת דבריו דיש לאסור להביא ביכורים לנוב וגבעון אף שאין שם מקדש הואיל ושילה עצמו הוי מקדש ומאז נאסרו להביא את הביכורים שלא במקום המקדש אף לאחר שחרב שילה והוקמו נוב וגבעון האיסור נותר במקומו ולפיכך שפיר נחשבים הביכורים כאינם נאכלים בכל המושבות ולא דמי לרקיני נזיר ולחם תודה.

ברם אין ראיה לפרש כן בדברי הרמב"ן, דיתכן שכוונת הרמב"ן לאסור רק כשיש בפועל בית שניתן להביא לשם את הביכורים דאז נקבע איסור לא להביאו במקום אחר אבל משחרבה שילה ואין היכן להביא את הביכורים אין לאסור להביא את הביכורים למקום אחר ואפשר דיוכל להביא לנוב וגבעון, הלכך קושית תוס' עומדת במקומה.

וכן מדויקים הדברים בדברי תוס' עצמם שהרי כתבו שאין ביכורים בנוב וגבעון הואיל ואינם חובה שקבוע לה זמן לפיכך אין ראוי להביאם לנוב וגבעון משמע דזוהי המניעה היחידה להביא לשם ביכורים ומכל מקום חשיב "בית ה'" ולפיכך אי אפשר לומר בזה את סברת הרמב"ן לאסור כיון שמהאי טעמא אפשר להביא ביכורים למקום ודו"ק.

גדולה, אבל ביכורים אין בהן רק תנופה והנחה לפני ה' אבל אין בזה כל מעשה הקרבה ואין זה נחשב כהקרבת קדשים בחוץ.

ויעוין ברמב"ן ז"ל בביאור הפסוק "והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלוקיך וז"ל "כפי פשוטו יזהיר שלא תקריב ביכורים באחד משעריך משנבחר הבית, כי כמו שהזהיר בשחוטאי חוץ כן יזהיר בביכורים וכו'" נראה מדבריו שאם אין המקום ראוי להביא בו קורבנות אחר שנקבע בית הבחירה בו מקריבים קורבנות אין להביא לשם את הביכורים עד שמשוה זאת לשחוטאי חוץ.

ברם הדברים באמת תמוהים, וכפי שהעלה שם בקרן אורה דהיאך שייך להשוות זאת לדין שחוטאי חוץ והלא אין בזה הקרבה כלל ומה עניינו לשחוטאי חוץ? וצריך לומר בדברי הרמב"ן דלא נקט זאת רק לדוגמא בעלמא אבל לא כיון לומר דיש בזה תורת איסור כשחוטאי חוץ ממש, אלא יש בזה איסור מסוים, דהואיל ואמרה תורה "והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלוקיך לשכן שמו שם" לפיכך אין להביא ביכורים רק למקום שבו בחר השי"ת לשכן שמו שם ולא למקום אחר, ולא הבא מכלל עשה הוא, שלא להביא ביכורים למקום אחר [ברם יש לדון בזה, דכל זה אמר הרמב"ן רק לאחר שנבחר הבית אבל לגבי נוב וגבעון שהיו בין לבין אין בירור בדברי הרמב"ן עצמו אם היה איסור כלל שלא להביא לשם ביכורים].

בסוף מס' שקלים תנן "השקלים והביכורים אינן נוהגין אלא בפני הבית" ובתוספתא (פ"ג דשקלים הל' ט"ו) ומפני מה אמרו ביכורים אין נוהגין אלא בפני הבית, שנאמר "ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלוקיך" כל זמן שיש בית יש לך ביכורים, אין לך בית אין לך ביכורים". ולכאורה פשטות הדבר כי בטלה קדושת הבית ממילא אין אתה יכול להביא לשם ביכורים. ברם יש לעיין לשיטת הרמב"ם (פ"ו מהל' בית הבחירה הל' י"ד-ט"ו) דפסק דמקריבין קרבנות בזמן הזה אע"פ שאין בית, כיון דקדושת הבית לא בטלה ואם יודעים את מיקום המזבח ניתן לבנות מזבח ולהקריב עליו קרבנות. ויש לעיין למה לא יוכלו להביא ביכורים בזמן הזה? ונראה דלביכורים יש תנאי נוסף, שיהיה שם המקום בית השם ואין די בכך שיש קדושת מקדש (דזה די בכדי להקריב קרבנות).

(אולם בספרי איתא "ראב"י אומר "והנחתו לפני מזבח ה' אלוקיך" כל זמן שיש מזבח יש לך ביכורים וכל זמן שאין לך מזבח אין לך ביכורים" פשטות הלשון מורה שאין הדבר תלוי רק בקיום המזבח, ואם תהיה היכי תמצוי שיענו את המזבח כדן יוכלו להביא שם ביכורים כפי שיוכלו להקריב שם קרבנות.

ברם הרמב"ם מביא הטעם שאין מביאים ביכורים משום דביכורים תלויים בבית ולא במזבח, וע"כ דהרמב"ם מפרש את דברי הספרי הנ"ל דאין כוונתו לומר דאף אם אין בית אם יש מזבח ניתן להביא ביכורים, אלא כפי שפירש המלבי"ם שם דהספרי אתי

דעת ר"י במשנה (פ"ד דביכורים משנה י') ולפי"ז נראה דישן ב' אמירות, האחת זה שאומר הגדתי היום לה' אלוקיך, וקריאה שניה מתחלת מארמי אובד אבי. ונראה דשתי אמירות אלו חלוקות ביסודן ובעניינן, אמירת "הגדתי היום לה' אלוקיך כי באתי אל הארץ" היא מצד הבאת הביכורים (ומנאה הרמב"ם בסה"מ קכ"ה) דבדין הבאת הביכורים איכא הלכה שיפרש את מהות וענין המצוה (ויעוין בעמק דבר שכתב וז"ל הגדתי היום בזה שהבאתי ביכורים הגדתי שאני מכיר הדבר כי באתי אל הארץ, כלומר בזה הוא מעיד על עצמו שמכיר בטובות המקום שעשה עמנו ואומר שאין הוא כפוי טובה וכפי הנראה ברש"י יעו"ש)

וכן מבואר במה שאומר "הגדתי" בלשון עבר שעצם ההבאה מראה זאת שבא להכיר את טובות המקום וכן נראה מדברי התרגום "וחוויתי יומא הדין" כלומר אמירה זו היא פירוש של ההבאה למה היא נצרכת? אלא כדי להראות בזה שמכיר את טובת המקום ויש עניין בכל מצוה לפרש את הטעם. וכן מצינו כיוצ"ב גבי מצוות פסח מצה ומרור שאמרינן בגמ' (וכן הוא בנוסח ההגדה) כל שלא אמר ג' דברים אלו לא יצא ידי חובתו ואלו הן וכו', וכתבו המפרשים שהוא מדיני הפסח, שישנה חובה בקיום המצוה שיפרש את מעשה המצוה דבשביל מה באה ומה עניינה (יעוין בפסחים דף קט"ז ע"א) והכי נמי נימא גבי מצוות ביכורים דאיכא הלכה בהבאת הביכורים שצריכים לפרש את מטרת ההבאה וזה גוף קיום ההבאה אבל אין זה חלק ממצוות קריאת ביכורים שזו היא הלכה נפרדת.

ולעניין מצוות הקריאה דמקרא ביכורים הוא מארמי אובד אבי כפי שכתב הרמב"ם בספר המצוות (מצוה קל"ב) וכפי שכתב בפירוש המשניות ובחינוך שהבאנו לעיל, כי שם הוא מספר את הטובות שעשה הקב"ה לנו שהטיב לנו והציל אותנו, והיא מצוה בפני עצמה שזמנה בעת הבאת הביכורים כפי שאומר הנה הבאתי וגו' (יעוין ברש"י ביבמות דף ע"ג ע"א).

ותהיה נפק"מ בשני העניינים, דכיון שיש כאן ב' אמירות שונות, אף מי שאינו יכול לומר "האדמה אשר נתת לי ה' שבפרשת ארמי אובד אבי כגון גר ונשים (שלא ברות ירושה) מכל מקום כשהם מביאים מפירות האדמה שיש להם יאמרו את הפרשה השניה הגדתי היום לה' שהרי כל מהותה להודות לה' על הטובות שעשה ה' עמו ואף הם ברי חיוב להיות מכירי טובה ומודים על כך. עוד נפק"מ אפשר לומר אם יש בדין הקריאה הזו דין לומר בלשון הקודש וכן דין עניה בקול רם כפי שכתב ברש"י דילפינן לה מענית ואמרת, דאם הן שתי אמירות נפרדות, א"כ דין של וענית ואמרת לא נאמר באמירת והגדתי היום, וכן נראה ברש"י בסוטה (דף ל"ב ע"ב) דמאי דבעינן לומר בלשה"ק הוא מארמי אובד אבי.

(אלא דמכל מקום בדברי הרמב"ם לא מצינו שחילק בדין לשון הקודש הוא רק מארמי אובד אבי אלא סתם

ב) מהיכן היא קריאת פרשת הביכורים (מיוסד על דברי גנת אגוז)

איתא בפרשה (פר' כ"ו פס' ג-ה) "ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלוקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני ה' אלוקיך וענית ואמרת לפני ה' אלוקיך ארמי אובד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי לגוי גדול עצום ורב".

ברמב"ם (פר' י' הל' ביכורים הל' י') כתב בזה וז"ל "מצות עשה להתוודות על הביכורים במקדש בשעה שמביאים, מתחיל וקורא הגדתי היום לה' אלוקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו וכו' ואומר אובד אבי וכו' עד שגומר כל הפרשה עד אשר נתת לי ה', ואין קורין אותה אלא בלשון הקודש שנאמר וענית ואמרת, בלשון הזאת". מדברי הרמב"ם נראה שאמירת הפרשה היא מהוגדתי היום לה' אלוקיך וגו'.

ברם בספר המצוות (עשה קל"ב) כתב הרמב"ם וז"ל "שצונו לספר טובותיו אשר הטיב לנו והציל אותנו ומתחיל בעניין יעקב ומסיים בעבודת המצרים וענותם אותנו ולשבחו על זה ולבקש על זה ולבקש ממנו להתמיד הברכה כשיביא הביכורים, והוא אומר יתעלה, וענית ואמרת לפני ה' אלוקיך ארמי אובד אבי, ומה שבא אחר זה מן הפרשה כולה, ומצוה זו נקראת מקרא ביכורים וכו' ואין הנשים חייבות בה" עכ"ל. כאן משנה הרמב"ם את לשונו, מהיכן הוא קורא דמצוות מקרא ביכורים מענית ואמרת ולא מהגדתי היום לה' אלוקיך כפי שכתב בהל' ביכורים וכן שנה בפירוש המשניות בריש ביכורים וז"ל "הדבר שהיו קורין הוא הכתוב בפרשת והיה כי תבוא הוא אומר "וענית ואמרת לה' אלוקיך עד סוף הפרשה" גם כאן הוא כותב כפי שהביא בספר המצוות ודלא כיד החזקה.

וכן לשון החינוך (מצוה תר"ז) וז"ל "שנצטוונו בהביאנו הביכורים למקדש לקרות עליהם הכתובים אלו הנזכרים בפרשה זו והם מארמי אובד אבי עד הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'" ועל זה נאמר וענית ואמרת לפני ה' אלוקיך וגו' וזאת המצוה יקראו זכרונם לברכה מקרא ביכורים.

ברם לשון המשנה (פ"ג מ"ו דביכורים) דקורא מהוגדתי היום לה' אלוקיך וכפי שמביא הרמב"ם ביד החזקה, ועל כן יש לתמוה מפני מה שינה בספר המצוות ובפירוש המשניות דנוסח האמירה מענית ואמרת, וכן התימה על החנוך.

לבאר את הדברים, עלינו לעמוד בעוד הלכה ברמב"ם (פ"ג הל' י"ב) וז"ל "המביא את הביכורים וכו' נכנס עד שמגיע לעזרה וקורא ועודהו הסל על כתיפו, הגדתי היום לה' אלוקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' וכו'. ומוריד הסל מעל כתיפו ואוחז בשפתיו והכהן מניח את ידו תחתיו ומניף וקורא ארמי אובד אבי וירד מצרימה וגו' עד שגומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח" וזו היא

שהקב"ה בוחן כליות ולב ויודע מחשבות גם אם יאמר בקול גדול אין בזה כפירה, שמראה כביכול שאין הקב"ה שומע תפילת לחש, אלא הוא מרים קולו כדי לכוון דעתו ובכה"ג שרי (גם בתפילת י"ח אם אדם אינו יכול בשום פנים ואופן להתרכז בתפילתו אלא אי"כ ישמיע לאזנו היטב מצד הדין מותר רק שלא יבלבל כוונת חבריו ולהכי כשמתפללים כולם מתוך מחזור בר"ה ויוכ"פ הקלו בכך)

והנה רש"י כתב בביאור הפסוק "ארמי אובד אבי" כשרדף לבן אחר יעקב אבינו בשביל שחשב לעשות לו רעה חישוב לו הקב"ה כאילו עשה כיון שאצל עובדי כוכבים הקב"ה מצורף מחשבה למעשה, ולכאורה מנלן שלבן חשב לעשות כן (אף שהודה לאחר מיכן ליעקב בעת שפגשו כשאמר לו יש לאל ידי וגו', מכל מקום זה שאמר אלוקי אביכם אמר אלי אמש וגו' הרי באותה עת לא ידע איש על כך מלבד לבן עצמו בזה מעידה התורה שהקב"ה הוא בוחן כליות ולב) אי"כ בעת שמביא הביכורים אומר במקרא שהוא מעיד על הקב"ה שהוא בוחן כליות ולב לפיכך מותר הוא לאמרו בהרמת קול.

לפי"ז אין כל ענין לומר דווקא בהרמת קול אלא להיפך, הותר לאמרו בהרמת קול, ולפי"ז יצא ידי חובה גם אם יאמר בלחש דלא גרע מתפילת שמו"ע שיצא ידי"ח בלחש. בזה נפשטה חקירת ה"באר מרים" אם יהיו שני מביאי ביכורים ואחד מהם יקרא את הפרשה והשני ישמע אם יצא בזה ידי"ח מדין שומע כעונה? ויסוד שאלתו הוא על פי הדיוע דשיטת מרן הבית הלוי (בסוף חומש בראשית) שדן לגבי ברכת כהנים דנאמר בה דין "אמור ואמרת" דבעינן שתהיה בקול רם וחייבים הכהנים לברך בקול רם, וחקר מרן הבית הלוי אם כהן אחד יאמר את ברכת כהנים ויכוונו יתר הכהנים המברכים עמו לצאת ע"י שישמעו ויכוונו לצאת כדן שומע כעונה, האם דין זה מועיל, ואמר הבית הלוי דלא יועיל בזה דין שומע כעונה, דכל זה נאמר רק במקום שיש דין אמירה בלבד שם מועיל שומע כעונה להחשיב זאת כאילו אמר את הנוסח בעצמו, ברם אם יש דין לומר זאת בקול רם מה יועיל דין שומע כעונה והרי אין זה נשמע לעם בקול רם, ואי"כ יש לחקור בדין מקרא ביכורים, דכיון שיש בזה דין לאמרו בקול רם אי"כ לא יצא ידי"ח כיון שאין דין שומע כעונה מועיל לגבי דין קול רם.

ברם לאחר מיכן חזר בו דאין זה דומה לברכת כהנים שהרי שם הדין קול רם נלמד מדין אמור ואמרת כאדם האומר לחבירו דהיינו שהעם צריכים לשמוע את הברכה בקול רם מכל הכהנים יחד והרי אין הקול נשמע מהכהנים רק מכהן אחד (ובביאור הלכה בריש הלכות נשיאת כפים הביא מספר חרדים דיש גם על העם מצוה להתברך מהכהנים ומסתבר דמקורו מ"אמור ואמרת אליהם" דיש עניין שהעם עצמו יתברך ולפיכך לא די לברך אלא שהעם ישמעו כדי שיוכלו לצאת חובתם בברכתו, ברם יעוין בריטב"א סוכה (דף ל"א ע"א) דחולק על החרדים דהמצוה היא רק על הכהנים לברך אבל אין לעם עצמו מצוה לעשות פעולה כדי להתברך) ועל כן בדין

דבריו במה שכתב "ואין קורין אותה אלא בלשון הקודש שנאמר וענית ואמרת בלשון הזאת" ויעין בתועפות ראי"מ על היראים (מצ' רס"ה אות ב') שעמד בזה וכתב דאין להוכיח דס"ל דיש לומר גם את הפסוק הגדתי בלשון הקודש [ודלא כרש"י] ד"ל שהרמב"ם על מה שכתב ואין קורין אותה אלא בלשון הקודש שנאמר וענית ואמרת ושמעית מינה דרק משם ואילך איכא דין קריאה בלשון הקודש).

איתא בגמ' במכות (דף י"ח ע"ב) בעי מיניה רב אסי מר' יוחנן ביכורים מאימתי מותרים לכהנים ואמר ליה הראויין לקרייה משקרא עליהן, ושאינן ראויין לקריאה משראו את פני הבית. ופרש"י הראויין לקריאה מעצרת עד החג, ויעוין במאירי דכל שאין ראויין לקריאה הוו בכלל אלו מותרים משיראו את פני הבית. ברם לפי מה שנתבאר לעיל, יש להבין, דכיון דיש שני דיני קריאה ואף אלו שאינם קורין משום שאינם יכולים לומר האדמה אשר נתת לי כגון נשים וגרים מכל מקום הרי יכולים לומר הגדתי היום לה' אלוקיך למה אי"כ הותרו הביכורים שאינם ראויים לקריאה משיראו את פני הבית קודם שיאמרו הגדתי היום?

ברם לפי מה שנתבאר לעיל דאמירת הגדתי היום הוא מדיני מצות הבאת הביכורים, אי"כ י"ל דדוקא ביכורים הטעונים קריאה כל זמן שלא קרא עליהן לא הותרו לכהן, דאכתי חסר בקיום המצוה, אולם אמירת הגדתי שהיא ממצות ההבאה, הנה עיקר המצוה קיים בעצם ההבאה, על כן אין הקריאה עצמה מעכבת כיון שנחשב שהשלים את המצוה. עוד אפשר לומר דעצם האמירה הוא לפרש את מהות המצוה ועניינה, דין זה יכול לקיים גם לאחר קיום המצוה כל עוד הוא שייך במצוה, משום הכי אין זה מעכב את הכהנים באכילה דכבר זכו בהם ודו"ק היטב.

ג) האם ישנה הלכה בדוקא לומר את קריאת הביכורים בקול רם?

וענית ואמרת לפני ה' אלוקיך ארמי אובד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי לגוי גדול עצום ורב". ובפרש"י לשון הרמת קול.

וצ"ב מפני מה בעי הרמת קול בהגדה זו? וכתב הרבי רבי העשיל זצוק"ל (הובאו דבריו בספר "צמח דוד" לתלמידו הגי'מ רבי דוד גנז צ"ל) דיש להקשות להיפך היאך יכול לומר את שבח המקום בקול גדול, והלא אמרינן בגמ' ברכות (דף כ"ד ע"ב) בברייתא "המשמיע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה" אי"כ אדרבה אסור להשמיע את מקרא של הביכורים שהוא לומר שבחו של מקום בקול רם?

ברם יש לתרץ זאת, דהתם הפירוש דאסור להשמיע בקול רם, כפי שפירש רש"י, משום שמראה בזה שח"ו אין הקב"ה יכול לשמוע תפילת לחש והרי הקב"ה הוא בוחן כליות ולב ויודע הכל ואי"כ אין כל מניעה מלהתפלל בלחש, לפי זה יש לומר, דתלי בזה אם תוכן דבריו מוכיח

אומר, לא נתתי ממנו למת, במה אנו קיימים, אם להביא ארון ותכריכים? דבר שאסור לחי, לחי אסור כל שכן למת? איזה דבר שמותר למת ואסור למת זו סיכה". ובספרי גופא מצינו בזה פלוגתת ר' אליעזר גופא עם ר' עקיבא, דר' אליעזר נקט בפשיטות דהכוונה לעשות ממנו ארון ותכריכין, ועל זה הקשה לו ר' עקיבא, אם למת אסור אף לחי אסור (וא"כ למה אמרה כאן התורה לא נתתי ממנו למת, דמשמע שכל האיסור הוא רק למת אבל לחי הוא מותר, ובה אנו מקום להתיר לחי שהרי אמרה תורה בפר' ראה (פר' י"ד פס' כ"ו) "ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר ובכל אשר תשאלך נפשך ואכלת שם לפני ה' אלוקיך ואכלת שם לפני ה' ונתתה בשם" ומחוץ לירושלים נאמר (בפסו' כ"ה) "ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלוקיך בו" ומהאי טעמא אי אפשר לקנות חלוק לחי.

והכי איתא ברמב"ם (פ"ג מהלכ' מע"ש הל' יז) "מעשר שני ניתן לאכילה ושתייה, שנאמר ואכלת שם לפני ה' אלוקיך, וסיכה כשתיה, ואסור להוציאו בשאר צרכיו, כגון שיקח כלים ובגדים ועבדים, שנאמר לא נתתי ממנו למת, כלומר לא הוצאתי אותו בדבר שאינו מקיים את הגוף" (ובהמשך נעמוד בס"ד בדברי הרמב"ם ז"ל). לפיכך מפרש ר' עקיבא את כוונת הפסוק לא נתתי ממנו, שלא החליף את המע"ש בדבר אחר ואפילו אם הוא טהור. כדאיתא במע"ש (פ"א משנה א') אין מוכרין אותו ואין מחליפים אותו, ולא יאמר אדם לחברו בירושלים, הא לך יין ותן לי שמן. (ולפי זה לא מתקשר סוף ההמשך "למת" עם "לא נתתי ממנו" וכבר עמד בזה הרמב"ן ז"ל שהמילה למת עולה על למעלה "לא אכלתי באוני ממנו, שהאנינות היא על מת, שלא נחשוב שכל שהוא באנינות מחמת צער אחר ואינו בשמחה כלל, שיהיה אסור לאכל ממעשר שני, קמ"ל שאין אנינות אלא למת. והדברים צריכים ביאור רב, היאך חתכו בסכינא חריפא את הפסוק שנעקרה כל המשמעות של מת שנראה כאילו לא שייך למקום בו הוא נכתב, וגם החלק של לא נתתי ממנו נראה כאלו הוא חסר, וזהו גמר הפסוק. וצ"ע רב בעניין).

נמצאו כאן ג' שיטות בעניין: שיטת ר' אליעזר עצמו, לא נתתי ממנו למת, שלא קניתי ממנו ארון ותכריכים. לדברי ר' אליעזר בשם ר' סימאי, הכוונה שלא סך את המת בשמן של מעשר שני, ולדברי ר' עקיבא שלא החליף אותו בדבר טהור אחר. ונקט רש"י כאן כדברי ר' אליעזר בספרי שכן היא שיטת המשנה במעשר שני. וא"כ היא העיקר, לפיכך הביאו רש"י בתור הפשט הפשוט. אלא שיש לתמוה, דהנה בגמ' ביבמות בפר' הערל (דף ע"ד ע"א) "אמר רשב"ל אמר ר' סמיא, מניין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו, שנאמר ולא נתתי ממנו למת, למת הוא דלא נתתי, הא לחי דומיא למת נתתי. איזה דבר ששואה בחיים ובמתים? הוי אומר זו סיכה". ובפרש"י: שמותר לסוכו, ואע"ג דקיימל"ן דסיכה כשתיה (כדאיתא בשבת דף פ"ו ע"א) והוי לן כמאן דשתי בטומאה, לא נתתי ממנו למת, לעיל מיניה כתיב לא בערתי ממנו בטמא, וכתיב בתריה ולא נתתי ממנו למת, הא לחי דומיא למת נתתי, ואיזו נתינה משכחת במת? הוי אומר זו סיכה. ודייקינן כוותיה בחי שרי).

מתקין לה מר זוטרא, ואימא ליקח לו ארון ותכריכים? ובפרש"י ואימא לא נתתי ממנו למת, לא בסיכה קאמר, אלא כך הוא מתוודה, לא קניתי ממנו ארון ותכריכים למת, אפילו כשנטמא דלא יכולתי לאוכלו ולא שניתיו לדבר שאינו אכילה והוא צרכי מת, הא לחי דומיא למת נתתי, ואשמועינן דאע"ג דמעשר טהור לא ניתן אלא לאכילה ושתייה וסיכה, אם נטמא מותר לחללו, לקנות ממנו חלוק (אבל לא לטמאו ולבערו דרך טומאה על ידי סיכה למת). אמר רב הונא בריה דר' יהושע, ממנו מגופו. כלומר דע"כ הפסוק ממנו מכריח דממנו גופא נתתי למת ולא דרך חליפיו, וע"כ דזה בסיכה, דאי בתכריכין

מקרא ביכורים הרי אין דין שהעם ישמע את מקרא הביכורים והדרא דינא לדין שומע כעונה הרגיל.

(ובפרט לדעת החזו"א באו"ח [כ"ח] שהוכיח דע"כ אין הפשט של שומע כעונה דנחשב כאילו העונה דיבר כפי הבנת הבית הלוי אלא שמעשה המדבר מתייחס כולו אל העונה כאילו עשה זאת בעצמו, לפי"ז אם יהיה כהן אחד מברך נחשב הדבר כאילו כל הכהנים ששמעו מפיו כאילו הם עצמם בירכו בקול רם, שהרי כל המעשה שלו עובר אליהם. והביא ראיה לדבריו מדין שמיעת קידוש שצריך שיאמר על כוס ואם כל מה שמתייחס אל השומע הוא רק הדיבור ולא המעשה אם כן נחשבת שמיעת כל השומעים כאילו אמרו קידוש בלא כוס והיאך יצאו ידי חובתם, וכמו כן לענין מקרא מגילה איך יוצאים ידי חובה בשמיעה בלא מגילה והלא נחשבת שמיעתם כאילו קראו את המגילה בעל פה ובכה"ג אין יוצאים ידי חובה כלל? אלא ע"כ צ"ל דהמעשה כולו של המשמיע שאומר את הקידוש על כוס וכן מקריא המגילה קורא את המגילה מתוך כתב והמעשה כולו עובר אל השומע ולפיכך יוצאים השומעים ידי חובתם בקידוש ובמקרא מגילה, ולפי"ז פשוט שאף אם תהיה הלכה של מקרא ביכורים בקול רם המעשה של המקריא יתייחס כולו אל השומע לפיכך ודאי שיצא השומע בזה ידי חובת מקרא ביכורים).

ולפי דברי הרבי רבי העשיל שהבאנו לעיל אין כלל מקום לעצם החקירה, שכן פשוט הדבר דזה שאומרים בקול רם הוא מצד הרבותא שבעניין שלא חשוב דצריכים היו לאמרו בלחש כדין תפילה שאסור לאמרה בקול, קמ"ל דהכא כיון שכל מהות המקרא להודיע חסדי הבורא שיודע הוא מחשבות לבן הארמי שרצה לאבד את יעקב ובניו מן העולם ומנע זאת ממנו, ממילא אין כאן חשד שזה שאומר בקול כי סבור הוא שאין הקב"ה שומע קול לחש, א"כ עיקר הרבותא היא להיפך שניתן בכלל לאמרו בקול רם, ואפשר שלפי דבריו יצא ידי חובת הקריאה גם אם יאמרנה בלחש, ממילא אין לזה כל שייכות לעצם דין הבית הלוי וז"ל ואינו צריך לפנים, ודו"ק היטב.

ד) על מה הזהרנו במע"ש שלא לעשות ממנו למת?

איתא בפרשה (דברים פר' כ"ו פס' י"ד) "לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת שמעתי בקול ה' אלוקי עשיתי ככל אשר ציותני".

בפרש"י: "לא אכלתי באוני ממנו, מכאן שאסור לאונו. לא בערתי ממנו בטמא, בין שאני טמא והוא טהור, בין שאני טהור והוא טמא. והיכן הזהר על כך? לא תוכל לאכול בשערך, זו אכילת טומאה, כמו שנאמר בפסולי המוקדשים, בשערך תאכלנו הטמא והטהור יחדיו וגו', אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שערך האמור במקום אחר. ולא נתתי ממנו למת, לעשות לו ארון ותכריכים".

ומה שנקט רש"י בפשיטות דמה שאמרה התורה לא נתתי ממנו למת הכוונה שלא לעשות ממנו ארון וכלים. כך אכן מובא בספרי ובמשנה במעשר שני (פ"ה משנה י"ב). ברם בירושלמי (מע"ש פ"ב ה"א) איתא, רבי אליעזר בשם ר' סימאי

כולל מעשה סיכה, ועל כן אלמלי שחידשה התורה דאסור ליתן ממנו למת הוי אמינא דיהיה מותר לסוך בו מת כיון שלא ביערו, קמ"ל דאסור, אבל לא מצד דין ביעור בטומאה אלא מצד נתינה למת.

והנה הרמב"ם (פ"ג מהלכ' מע"ש הל' י') למד מלא נתתי ממנו למת שאין לוקחין ממנו כלים ובגדים ועבדים, דמטרת מע"ש היא שיחיו ממנו את הגוף, אבל כל הדברים הללו אין מחיים בהם את הגוף, וכבר יצא הרמב"ן בזה בדברים חריפים ביותר, עד שקרא לזה דברי הבאי, ולכאורה כוונת דבריו הייתה, למה לי כל הני טעמי, והרי להדיא מפורש בפסוק שאין לוקחים בכסף מע"ש רק בקר וצאן ודומה להם ואין מחליפין מחוץ לירושלים רק על כסף שיש לו צורה, ולמה לי להני טעמי, בר מן דין, שהרי הספרי וירושלמי למדו הפסוק כפשוטו, שהלקיחה היא לצורך המת ולא שהכוונה שמקיימים ממנו את הגוף וזה אינו מקיים את הגוף.

ובכס"מ מבאר דברי הרמב"ם, דלא נימא דלאחר שבמשנה נאמר לא נתתי ממנו דהיינו לארון ותכריכין, א"כ נאמר דמינה יהיה משמע דרק למת אין לקנות בגד, אבל לחי דומיא דמת יהיה מותר, קמ"ל הרמב"ם דאף זה אסור, דמשמעות הפסוק ללמד מטרת מע"ש להחיות את הגוף וזה אינו מחיה את הגוף. ועדיין צ"ע רב, דמהיכי תיתי לומר זאת וכפי שכבר הקדים הרמב"ן עצמו, שהרי הפסוק שלל כן, שהרי אין מחללין מחוץ לירושלים רק על כסף שיש לו צורה וזה אין לו צורה? ואם תרצה לומר שכ"ז מיירי במע"ש טהור, אבל מע"ש שנטמא ומותר לחלל על כסף שאין צורה והוא הדין בגד ובזה אתי הרמב"ם לומר שאע"פ שנטמא אין לקנות ממנו עבדים ובגדים רק דבר שמחיים ממנו את הגוף, והלא אין הדין כן, דמע"ש שנטמא מותר לקנות ממנו בגד, וצ"ע.

(מהגאון בעל ויברך דוד שליט"א)

ה) בענין תפילות הנאמרות אל המלאכים (מאמר ראשון בסדרה)

נודע בשערים הפולמוס בענין התפילות את המלאכים האם דבר זה ראוי או לא, מצד אחד ידוע שהרבה תפילות ופיוטים כאלו נהגו במשך הרבה דורות, בעיקר אצל קהילות האשכנזים, כמו התפילה 'מכניסי רחמים הכניסו רחמינו', ו'מידת הרחמים עלינו התגלגלי' ועוד הרבה, ומאידך, ידוע שקמו על ענין זה עוררין מפי ראשונים ואחרונים, שהוא לכאורה נגד אחד מעיקרי האמונה שאין להתפלל אל שום נברא זולת ה' יתברך, ועוד קושיות.

וכמובן לא באתי חלילה להכריע במחלוקת ישנה זו ולא להורות לאף אחד כיצד לנהוג, אך מ"מ אמרתי אל לבי לברר ולבאר את שורשי המנהג שיסודתו בהררי קודש, ואמנם כבר נכתבו על נושא זה מאמרים רבים, אך נקוה שבמאמרים אשר לפנינו יהיו הרבה 'פנים חדשות' בענין זה בס"ד.

כבר בזמן הגאונים והראשונים נהגו לומר בקשות אל המלאכים

התפילה מכניסי רחמים הינה קדומה מאוד וכתובה כבר בסדר רב עמרם גאון ובסידור רב סעדיה גאון, (ואמנם יש בסדר רב עמרם הוספות שאינם מרב עמרם עצמו, אך ודאי שהם מתקופת הגאונים), וזכרה גם בתשובת הגאונים רב שרירא ורב האי (הובא בספר האשכול הלכות בה"ב ותענית) שכתבו את סדר התפילה שלהם בתעניות שגזרין אותם על כל צרה שלא תבא, ובתוך הסדר כתבו:

וארון אין הוא משתמש בגוף המעשר רק בחליפיו. ר' אשי אמר, לא נתתי דומיא דלא אכלתי, מה להלן מגופו אף כאן מגופו. הרי לנו דפשטות הגמ' מוכיח כשיטת הירושלמי ולא כדברי המשנה במע"ש, והוא תימה, דבא רשב"ל להכריח נגד המשנה במע"ש? עוד תימה, דפשטות לשון הפסוק מיירי בשימוש בו גופא לא דרך סיכה והיאך הסיקו בספרי ובמשנה דמיירי בארון ותכריכין?

והנה בקושיא הראשונה כבר עמדו תוסי' (ד"ה ליקח לו ארון ותכריכין) ותירצו דקושיא הגמ' הכי היא, דמניין לנו ללמוד שכוונת הפסוק שלא ביערתי את המע"ש על ידי סיכה ועשית ארון ותכריכין ודילמא דווקא להכי אתי הפסוק ולא לחדש דהכוונה שלא סכתי ממנו למת, ומינה נלמד לחדש שמותר לסוך משמן מע"ש שנטמא, אף שגם בזה הוא מבערו בטומאה. וע"ז תירצו בגמ' דלא נתתי ממנו (למת) מדויק, שממנו עצמו השתמשו לצורך המת, ואם בארון ובתכריכין קאי הרי לא השתמשו ממנו עצמו אלא בחליפיו. אלא ע"כ דהפסוק קאי על שניהם גם יחד. ולפ"ז יש לנו שיטה חדשה בביאור הפסוק, דכוונת הפסוק עולה על שניהם גם יחד, דלא כשיטת הספרי והירושלמי וזה תמוה מאד. כמו כן עדיין ישאר קשה דיוק הגמ', דע"כ ממנו אתי לרבות גם סיכה ולא רק ארון ותכריכין, ולדברי המשנה משמע שרק ארון ותכריכין וממנו נלמד שרק למת הוא אסור, אבל לקנות חלוק ממע"ש שנטמא מותר, וסיכה אף לחי אסור, דלא כר"ל, וצ"ע.

והרמב"ן בחיבורו על התורה תמה על שני הפירושים הללו, דעל הפירוש הראשון דאסור לעשות ארון ותכריכין ממע"ש תמה כפי שהבאנו לעיל, שהרי אין מחללין מחוץ לירושלים על כסף שאין לו צורה והיאך יקנה בהן ארון ותכריכין? ועל הפירוש השני תמה, שהרי כבר התודה שלא ביער ממנו בטמא, וזה כולל את שתי צורות הביעור בטומאה, והיאך תעלה על הדעת שמותר לסוך ממנו למת, שהרי בזה הוא מבערו בטומאה? וברא"מ תירץ את הקושיא הראשונה, דכל האיסור שנאמר במע"ש שאין מחללין אותו על כסף שאין לו צורה, כל זה מדובר במע"ש טהור שצריכים לחלל אותו על מטבע, ובכסף הזה צריך לקנות דבר מאכל בירושלים. אבל אם המע"ש נטמא, אפשר לחלל אף על דבר שאין בו צורה, וא"כ נפרש את דברי הספרי במע"ש טמא, שלחי ניתן לקנות בו בגד, אבל למת הוזהר שלא להוציאו בארון ובתכריכין.

ועל התמיה השניה שהקשה הרמב"ן, היאך הוי ס"ד דמותר לסוכו בשמן מע"ש, והלא הוזהר לא לבערו בטומאה, בין שהגוף טמא והוא טהור ובין שהגוף טהור והוא טמא, תירץ הרא"מ, שהכא מיירי בשמן טמא והגוף טמא (של המת) (ובזה גופא יש לדון אם מת נחשב טמא, דבפשטות מת אינו טמא רק מטמא, דרק אדם חי נחשב בר טומאה אבל מת אינו אדם ורק הוא מטמא כשרץ) ועל זה ליתא האזהרה של "לא ביערתי ממנו בטמא" שנאמר רק באופן שהמע"ש טמא והוא טהור או להיפך נאמרה האזהרה אבל כששניהם טמאים.

ברם הדברים תמוהים מאד, דמהיכי תיתי יותר לבער מע"ש טמא בשל זה שגופו טמא, והלא הדין נאמר במע"ש שכשהוא טמא אסור לבערו בטומאה ולמה אם נתווסף שזה נמשח על גוף טמא יהיה הדבר מותר? ובמהרש"א דחה מהאי טעמא את סברת הרא"מ, אלא שהוא מיישב בדרך אחרת את קושיא הרמב"ן, דבאמת במע"ש איכא חידוש, דבדרך סיכה לא שייך דין ביעור בטומאה, שהרי זה גופא הוי החידוש של ר"ל, ששמן של מע"ש שנטמא מותר יהיה לסוך ממנו בטומאה אע"ג דבמעשה הסיכה הוא מבערו בטומאה, מכל מקום נתחדש בפסוק דלא נתתי ממנו למת שרק למת נאסרה הסיכה, הא לחי דומיא למת הותרה הסיכה, ואע"ג דהשמן טמא והוא מבערו בטומאה, הרי לנו שנתחדש בזה שביעור בטומאה אינו

מייסדי הפיוטים הנאמרים אל המלאכים היו גדולי עולם, ר' אמיתי ב"ר שפטיה שיסד את הפיוט "מידת הרחמים עלינו התגלגלי ולפני קונך תחינתנו הפילי ובעד עמך רחמים שאלי" היה מגדולי הפייטנים באמצע תקופת הגאונים, (בסביבות שנת ד"א תר"ע), והראשונים מביאים ראיה מפיוטיו בכמה מקומות (עיין תוס' יבמות ט"ז ע"ב ד"ה פסוק, ספר חסידים סי' ר"ג, ועוד), וכן אביו ר' שפטיה ב"ר אמיתי היה פייטן גדול והוא בעל הפיוט "ישראל נושע בה" תשועת עולמים, ובספר ערוגת הבושם (חיבור גדול על הפיוטים) מר' אברהם ב"ר עזריאל (מבעלי התוס' שבאשכנז) ח"ב עמ' 181 כתב "אופן של ר' אמיתי ור' שפטיה **ושניהם היו בעלי השם**, והוא ר' שפטיה אשר הציל חמש קהילות מן השמד בארץ יוון בשם שנטרפה בת מלך וריפא אותה בשם", ("בעלי השם" הוא כינוי למשתמשים בשמות הקדושים כידוע).

ובמאה הקודמת נתגלה ספר יוחסין שכתב אחד מצאצאי משפחה זו ששמו היה ר' אחימעץ, (חיבור זה ידוע בשם 'מגילת אחימעץ'), וכתב שם דברים מופלאים ונשגבים על ר' שפטיה ור' אמיתי וכל בני משפחתם, (וגם המעשה על הצלת ה' קהילות מסופר שם בארוכה), וכתב שר' שפטיה קיבל תורה מפיו של הגאון ר' אהרן מבבל, המכונה "אבו אהרן", שאביו גזר עליו גלות שלש שנים לכפר על איזה פעולה שעשה בכח השמות הקדושים, ובדרכו הגיע לאיטליה בשנת ד"א תרכ"ח והרביץ תורה שם כמה שנים, ועשה הרבה אותות ומופתים.

אודות גאון פלאי זה ראוי להזכיר את דבריו של רבינו הרוקח בפירוש התפילה שלו על ויברך דוד (ב'סודות התפילה') שבימים קדמונים היו אומרים פסוקי דזמרה עד ומהללים לשם תפארתך ואז היה החזן אומר ישתבח, "וכשבא הגאון רבנא משה מלוקא בן רבנא קלונימוס בימי המלך קרלו למדינת מגנצא היה מנהיג את כל בני דורו לומר מכאן ואילך עד ושמו אחד, כי גדול היה ואין דבר נעלם ממנו... **והוא היה תלמידו של אבו אהרן אבי כל הסודות** בנו של רבינו שמואל הנשיא מבבל זצוק"ל", ובפירושו לפני ישתבח כתב: "אני אלעזר הקטן קבלתי תקון תפלות מאבא מורינו יהודה בר קלונימוס בן רבינו משה בן רבינו יהודה בן רבינו קלונימוס בן רבינו משה בן רבינו קלונימוס בן רבינו יהודה, וגם קבלתי מרבינו יהודה החסיד כאשר קיבל מאביו רבינו שמואל הקדוש החסיד כאשר קיבל מרבינו אלעזר החזן משפירא... כאשר ציוהו רבינו קלונימוס הזקן, ורבינו קלונימוס הזקן קיבל מאביו רבינו יצחק ור"י קיבל מאביו רבינו אלעזר הגדול, ורבינו אלעזר הגדול למד תורה לפני רבינו שמעון הגדול... וגדלו בביתו ולמד לו תורה הוא ורבינו גרשם מאור הגולה, וגם רבינו יהודה הכהן מסר לו לרבינו אלעזר הגדול... וקבלו סוד תקון התפלות רב מרב עד **אבו אהרן בנו של ר' שמואל הנשיא אשר עלה מבבל משום מעשה שהיה** והוצרך לילך נע ונד בארץ, ובא בארץ לומברדיאה בעיר אחת ששמה לוקא ושם מצא רבינו משה שפייט אימת נוראותיך ומסר כל סודותיו לו", ושם עמ' 11 הובא מה שכתב הרוקח בסוף קונטרס סודות התפילה: "אני אלעזר הקטן קבלתי טעמי התפילות מאבא מורי רבינו יודא בר' קלונימוס וממורי רבינו יודא חסיד אב החכמה כאשר קיבל

"ומסיים כ"ד ברכות ופרסין כהני ידהון ונחתין ברחמי ותחנוני לבתר הכין, **ואמרין בתריהון מכניסי רחמים**", [ובסוף דבריהם העידו: "**דכד עבידנא כסדרא דנן לא מהדרינן ריקם**"], וכן בהרבה ראשונים מזכרה תפילה זו כמנהג פשוט שאין עליו עוררין, כגון: ספר הפרדס לרש"י, סדר טרויש סי' ט', ספר גימטריאות לר' יהודה החסיד סי' ק"פ, שבלי הלקט סי' ל' וסי' רפ"ב וסי' שכ"א, מהרי"ל הלכות עשרת ימי תשובה, ספר המנהגים (לר' אייזיק טירנא) בענין הסליחות, ועוד.

ומלבד תפילה זו נזכרו בגאונים ובראשונים עוד הרבה תפילות הנאמרות אל המלאכים, בתשובת רב שרירא גאון בתשובות הגאונים הרכבי סי' שע"ג כתב שנהוג אצלם לומר בסליחות: "שומרי שערים פתחו שערים ותשמע צעקת ישראל עשוקים", וכן: "נטרי תרעי פתחו תרעי ותשתמע צוחתא דישראל עשיקי", וכן: "במטו מינך איזגדא קלילא דפסע עלמא בארבעי", ובשבה"ל סי' רפ"ב הביא נוסח תפילה שנהג במקומו: "במטותא מנכון מלאכי מרומא דיבידיכון מפתחא דרחמי ותחנוני", ובריא"ז רפ"ב דברכות כתב: "ומה שנהגו לומר פסוקי דרחמי 'מלאכי רומא סמוכו יתנא' ומדברים למלאכים בלשון ארמית".

ובתחינה לרבינו שמעון ב"ר יצחק בסליחות ליום שני של עשי"ת אחרי התחנון, יסד: "קדישי עליונים שרפים ואופנים השמיעו תפלותינו פני אדון האדונים", ובסליחות לערב ר"ה לפני מכניסי רחמים יסד הפייט: "ושר הפחד אחורי הפרגוד ביושר תמליץ ובזכות תאגוד... בעד ישראל צדק למדו פני האדון ה' עמדו...", ובסליחות ליום שלישי של עשי"ת אחר מחי ומסי יסד: "שערי שמים... הפתחו לחינון יפת פעמים, שערי רקיע... הפתחו לחנון ים למו הבקיע", וכן בכל התחינה שם קורא הפייטן לשערי כל אחד מהרקיעים שיפתחו לקבל את התפילות, ובסליחות ליום שלישי אומרים את הפיוט הידוע: "מלאכי רחמים משרתי עליון חלו נא פני א-ל במיטב הגיון אולי יחוס עם עני ואביון אולי ירחם".

וכן היה המנהג הפשוט בכל קהילות האשכנזים בכל הדורות, כמבואר בהרבה ראשונים ואחרונים, ובזמן הראשונים נהגו כן גם באיטליה (כמ"ש בריא"ז רפ"ב דברכות) וגם בפרובאנס (כמ"ש בפירוש התפילה לר"י בר יקר ובספר מלחמת מצוה לבעל המאורות) וגם בספרד (כמ"ש הרמב"ן בדרשת תורת ה' תמימה), אלא שבארצות הללו קמו ע"ז עוררין כמו שיבואר להלן.

ובספר פחד יצחק (לר"י למפרונטי) ערך צרכיו הביא חלופי אגרות ארוכות בין חכמי איטליה שבזמנו בענין זה, ובאחת האגרות כתב חכם אחד שמנהג זה של בקשות מהמלאכים אינו אלא אצל בני אשכנז ופולין גרידא "ואין זה כי אם ש' שנה אשר הונהג בהם", וחכם אחר השיב לו שמנהג זה נזכר כבר בספר התניא שהיה לפני ארבע מאות שנה, אך נעלם מהם שכבר כאלף שנה לפני זמנם היה מנהג זה קיים ברוב קהילות ישראל, ואולי בכלום, ולפי דברי רב שרירא גאון והשבה"ל שנביא להלן מנהג זה היה כבר בזמן הגמרא והמדרשים, ואדרבה ביטול מנהג זה נתחדש רק בסוף זמן הראשונים.

לגבריא אל אלא לי צוח ואנא עאני לך הה"ד והיה כל הנקרא בשם ה' ימלט, ומביאור מאמר הזה יסתר דעת האומר שלא נאסרה תחנה למלאכים שיהיו מליצין ומפייסין בעדו לשם יתברך שהרי הוא אומר שאין החפץ והרצון לפניו שיעשה האדם מה שמנהג לעשות למלך ב"ו לעבדיו ולבני ביתו", ומקור דבריו הוא בחבור התשובה להמאירי כמו שיבואר להלן.

ובספר מלחמת מצוה לר' מאיר המעילי בעל המאורות (הובא בספר המאורות סוף ברכות עמ' 179) כתב: "ומ"מ אין ראוי להביא מזה ראייה שנוכל לבקש מן המלאכים והמשרתים העליונים שיבקשו רחמים עלינו שזהו באמת כעבודה זרה וכמי שמקטר לשמש ולירח ולמזלות להיות אמצעיים בינו ובין המקום, שאין הפרש בין בקשת רחמים להם למי שמקטר לשמש ולירח, שהרי התפלה היא העבודה הגדולה מכל הקרבנות וכמו שדרשו במסכת תענית והיא נקראת עבודה דכתיב אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וגו'", אמנם אח"כ יישב את אמירת הפיוט מלאכי רחמים וכיו"ב שהכוונה בהם אינה למלאכים אלא לחסידי הדור.

ובספר מלמד התלמידים פרשת יתרו כתב: "גם מה שנהגו בקצת מקומות לומר מכניסי רחמים הכניסו רחמים עלינו וכו' לא טוב המנהג ההוא, ומעשיך יקרבוך לא המלאכים ולא זולתם ראוי לפגוע בהם שלא יקבלם באלוה...". ובלקט יושר ח"א עמ' קמ"א כתב: "וזכרני שאמר דרך שמועה שבא מה"ר יוסף צוקמנטיל זצ"ל לקהלה אחת, והיה מנהגם לומר פזמון מלאכי רחמים למנחה ביוהכ"פ, והיה מה"ר יוסף ז"ל אומר דרך תחבולות, כל היום היינו עומדים לפני השם ועתה באנו לפני המלאכים? ולפי השמועה משמע שהדין עם ר' יוסף ז"ל".

וכן כמה אחרונים פקפקו קצת על התפילות הללו, אך לא הכריעו לאסור את אמירתם, כמו הקרבן נתנאל והמהר"ל בנתיבות עולם נתיב העבודה פי"ב שהאריך לפקפק על זה, וכתב שראוי להגיה "מכניסי רחמים יכניסו רחמינו" וכו', ובסוף דבריו כתב שיש ליישב גם את הנוסח שלנו אך כיון שלא מצאנו כך היה נראה להגיה כנ"ל, ובשו"ת חת"ס ח"א סי' קס"ו האריך לבאר את דברי המהר"ל אך בסוף כתב: "ולדברי הגאון הנ"ל גם פזמון מלאכי רחמים וסליחה י"ג מדות האמורות בחנינה יש למנוע, מ"מ אנו אומרים עם הצבור הן אל כביר לא ימאס ודלוגו עלי אהבה, אך מכניסי רחמים דרכי להאריך בנפילת אפים עד שהגיע שליח ציבור לשומר ישראל", ובשערי רחמים סי' ק"ע כתב בשם מרן הגר"ח מוואלוז'ין ש"מיום עמדו על דעתנו לא אמר ברכוני לשלום וגם מלאכי רחמים אך אמר אבות העולם אהובי עליון חלו נא פני קל, רק לא רצה לגעור בהאומרים".

אמנם כל אלו הם יחידים כנגד רוב ככל הראשונים והאחרונים שתיקנו פיוטים כאלו ואמרו אותם והורו כן לכל ישראל, ואמנם ממה שפיוטים כגון אלו לא נהוגים כיום אצל הספרדים נראה קצת שאצלם קמו לזה הרבה מתנגדים, אך מ"מ אצל האשכנזים ודאי כך היה המנהג בכל הדורות, וכך היתה דעת רבותינו רובם ככולם, וגם בספרד עצמה נהגו כך בזמן הראשונים.

מאביו רבינו שמואל הקדוש בן רבינו קלונימוס הזקן בן רבינו יצחק, והם קיבלו רב מרב גאון מגאון עד רבנא משה בן רבנא קלונימוס שהביאו המלך קרלו עמו ממדינות לוקא, ורבינו משה קיבל מרבנא אהרן בן רבנא שמואל הנשיא, וקיבלו רב מרב עד שמעון הפקולי".

על כן כאשר באים לדון על דברי הפייטנים הקדושים הללו יש לזכור תחילה שמדובר כאן באלו שקיבלו את סודות התפילה וסדריה מפי קדשו של הגאון אבו אהרן, שהוא המקור הראשי לסודות התפילה של חסידי אשכנז, ורבותיהם של כל הראשונים היו ממקבלי תורתו, והוא קיבל את סודות התפילה איש מפי איש עד שמעון הפקולי שהסדיר את הברכות לפני רבן גמליאל ביבנה (עי' מגילה י"ז ע"ב וי"ח ע"א).

ורבינו שמעון ב"ר יצחק שיסד את הפיוט "קדישי עליונים שרפים ואופנים השמיעו תפלותינו פני אדון האדונים", הוא רבינו שמעון הגדול הידוע חבירם של רגמ"ה ור' יהודה הכהן בעל ספר הדינין (כנ"ל בדברי הרוקח, וכן נזכר באו"ז הלכות ר"ה סי' ער"ה, ע"ש), שהיה מגדולי הפייטנים, ובשבה"ל סי' כ"ט כתב עליו "שהיה מלומד בנסים", ובשו"ת מהרש"ל סי' כ"ט כתב עליו: "ר' שמעון הגדול בר יצחק החסיד בר אבון הגדול בתורה ובחכמה ובעושר ובסודי סודות לדרוש כל אות במ"ט פנים", וגם הוא נמנה על מקבלי תורתו של הגאון אבו אהרן כנ"ל.

המתנגדים לתפילות אל המלאכים

ועתה נבוא למנות את המתנגדים למנהג זה:

הראשון שידוע שגמגם על מנהג זה הוא רבינו הרמב"ן בדרשת תורת ה' תמימה, וזה לשונו שם (בנוסח שנדפס מחדש ע"פ כת"י): "והע"ז השלישית מהם העובדים למלאכים... או שיחשבו שיש להם יכולת או להיותם מליצים בינם ובין האל לעובדים אותם... ונראה שאפילו להתפלל להם על דרך זה אסור לנו כמו שנאמר בהגדה... אבל הקב"ה אינו כן אלא אמר הקב"ה אם באת לך עת צרה לא תצווח לא למיכאל ולא לגבריא ויענו לך אלא אלי צווח ואני אענה לך... ולפי זה אנו חוככין במיכאל שרא רבא ובמכניסי רחמים, וכן נראה מדברי הרב בספר המדע", עכ"ל.

ובארחות חיים הלכות ק"ש סי' י"ט הביא מה שאמרו חז"ל "אל ישראל אדם צרכיו בלשון ארמי כו' לפי שאין מלאכי השרת מבינין בלשון ארמי" וכתב ע"ז: "וצריך כל איש בעל שכל להתבונן במאמר הזה ולא יטעה לומר שדעת ר' יוחנן שיכוין השואל לשאול צרכיו למלאך שיצטרך לתפלתו ולא להקריבה ולהשמיעה לפני הש"י כדאמרינן בירושלמי ר' יודן בשם גרמיה אחד בשר ודם יש לו פטרון אם באה לו צרה אינו נכנס אצלו פתאום אלא הולך ועומד על פתח ביתו והם אומרים לו איש פלוני עומד על הפתח אבל הקב"ה אינו כן אם באת לך צרה לא תצווח לא למיכאל ולא

"נחשבה" – הגאון רבי יחיאל הלוי נוביק שליט"א

הקדוש בתוך הוא מונה פסיעתך תחתן לך שבר

והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלקך. במדרש רבה פ' כי תבוא פרשה ז' אות ב', והיה אם שמוע תשמע בקול ה' א', וזו שאמר הכתוב, אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי. וכו' וזו לשקוד על דלתותי, אמר הקב"ה אם הלכת בתוך בית הכנסת אל תעמוד על פתח הדיוצן להתפלל שם, וכי ולמה כן

שדקב"ה מונה פסיעותך ונותן לך שכר. ומהו לשמור מזוזות פתח, אמר ר' יוחנן בר סימון, וכי מה המזוזה אינה זזה מהפתח, כך לא תהא זו מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, אמר הקב"ה אם תעשה כך דע שאתה מקבל פני השכינה, מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים, אמר הקב"ה וזו היא זה שבא לבית הכנסת ולא מצא את כבודי שם. וכי אמר הקב"ה ולא דייך שאתה מקבל פני השכינה בבית הכנסת, אלא שאתה יוצא משם מעון ברכות, ומנן שנא' כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה, הוי וזוהי אם שמוע תשמע, ע"כ המדרש.

הקדוש ברוך הוא מונה פסיעותך, כלומר כביכול, זה משנה לדקב"ה כמה פסיעות פסיעתי פנימה... אם פסיעתי רק שלוש פסיעות בבית הכנסת או ארבע או חמש או עשר, והשכר נקבע לפי הפסיעות... ובאמת יש להתבונן, מה זה משנה כמה פסיעות, הלא העיקר שאני בפנים. אלא שהפסיעות מוכחות כמה כבוד האדם רוחש לשכינה. כי מי שמשגדל לדיות יותר בפנים, זה מוכיח שהוא רוצה לדיות יותר מזוהה עם הקדושה, יותר מחובר, ויותר קשור, והמחובר לפתור טהור. וכל בר דעת יעיד על כך, כי מקום יותר פנימי הוא יותר מכובד, ונאמר כי מכבדי אכבד.

ויש בזה עוד ענין, שטבע האדם שלמקום שהוא מעונין להיכנס הוא נכנס פנימה, ואם הוא בא לשם שלא מרצונו האמיתי, רק מפני שלא נעים לו שלא לבא, אזי הוא נכנס רק המינימום ההררי, וכאשר אדם בא לבית כנסת או בית המדרש ונרצה לכוון האם הוא בא כי הוא רוצה ומתאוה לדיות שם, או שאינו בא לשם רק מחוסר ברירה, כי הוא מחוייב, נסתכל איפה הוא יושב בבית הכנסת, בפנים או ליד הדלת, וכבר כתב המסילת ישרים, **פי ידוע שיעקר הנרצה בעבודת השם הוא הפין הלב והשוקת הנשמה**, והוי שכתב המדרש, הקדוש ברוך הוא מונה פסיעותך, ונותן לך שכר לפי הפסיעות, והיינו כי לפי זה נמדדת מידת הקשר שאתה מרגיש לבית הכנסת ובית המדרש.

ובדומה המדרש, לשמור מזוזות פתח, מה המזוזה אינה זזה, כך לא תהא זו מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, אמר הקב"ה אם תעשה כן אתה מקבל פני שכינה. לא לזו, מה העניין שלא לזו, לדראות קביעות, ומה הענין לדראות קביעות, כי זה מראה קשר ואיכפתיות, והנה אם אדם נסע להתנה שמתקיימת במקום רחוק מביתו, ובגלל קשיי תחבורה הוא נאלץ לשהות שם כל משך ההתנה, הוא מרגיש תקוע, וכאלו הוא יושב שם באפס מעשה, למרות שיתכן שהוא מבלה בנעימים, ויש שם אפילו מה לאבול, והוא חושב כל הזמן דרכים להשתחרר מהמקום המשעמם כל כך, שהוא עומד לדיות כבול שם לכמה שעות שלא מרצונו, ואם זה הוי קרוב לביתו הוא היה חוזר מיד ברגל. ואולם אם זו התנה של אדוני או אחותו, או בנו או בתו, אזי הוא ישרא רתוק להתנה גם אם זה במדרק שתי דקות מהבית, והוא גם נהנה מכל הנע. וזה החילוק אם יש לו קשר לאדונו או לא. וכמו כן כשאני בבית כנסת או בבית מדרש יש מדידה לדעת כמה אני קשורים וכמה אני מחוברים, וכמה אני מרגישים שייכים, כי מי שלא זו מבית הכנסת ובית המדרש, והוי סימן שהוא מחותן בבית הכנסת ובית המדרש. ואמר הקב"ה, שהוא בעל השמחה, אם תעשה כן, אתה מקבל פני השכינה, אתה מחותן, אתה משפחה, אתה קשור, ויש לך פרוטקציה, אצל הקב"ה כשתצטרך, וכמה זה כדאי וחשוב... קשרים עם הקדוש ברוך הוא...

מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים, אמר הקב"ה מי הוא זה שבא לבתי כנסיות ובתי מדרשות ולא מצא את כבודי שם. ע"כ. אם נמצאים שם בלי לזו, ומרגישים מחותנים, פוגשים את הקב"ה, לא יתכן לבוא לשמחה ולא לפגוש את בעל השמחה, לא הוי מי שבא לבית הכנסת ולא מצא השכינה.

ולא דייך שאתה מקבל פני השכינה אלא שאתה יוצא משם מעון ברכות, מנין שנאמי כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה. מעון ברכות, כפשוטו, זה באמת משתלם, והנה זה לא כתוב במודעות רחוב, אך יוצאין מעונים ברכות, הסגולה הזאת זו סגולה שצריך ללמוד, זו לא סגולה שעושים עליה פרסומות, כי אין מי שימנן את הפרסומות הזאת, ועוד שזו סגולה שצריך לעמוד כדי להביק אותה, אבל מי שמחפש את האמת ימצא אותה. הוי הדי אם שמוע תשמע לקול ה' אלוקך. ובאו עלך הברכות האלה והשיגך. צריך להביק אבל שוה ללמוד. והנה יש אנשים שלומדים מקצוע כדי להרויח אח"כ כסף, גם את המקצוע הזה כדאי ללמוד אך נכנסים לבית הכנסת, אך מוספים פסיעות, ואך לא חיים, ואחרון חביב, אך יוצאים מבית הכנסת מעונים ברכות, ונזכה שתבלה שנה וקללותיה תדל שנה וברכותיה ולכתיבה ודתימה טובה אמן.

~~~~~

"חוכמת יהונתן"

פרק ב' "קנאות לא במקום"

[ח"ג] "אסור ליטול מהכלל את הזכות למצווה" (סיום).

תקציר מורחב: להגאון ר' יהונתן אייבשיץ ישנה חבחותא בשם ר' פינחס, אברך עילוי תוסס מאד ששקוע מאד בלימוד, אך קצת לא מאוזן בנפשו, באחד הימים תוך כדי לימוד גילה אותו אברך כי שיקוץ ע"ז נרא משקף מבעד חלון בית הכנסת, מאותו רגע לא נחה נפשו, הוא מדמה בנפשו כי כל הלימוד שלו הולך לחיצונים, מאותו רגע הוא נהפך סהרורי, הוא לא מסוגל להתרכז בלימוד, כל מוחו נתון בביעור הע"ז מהעולם, ר' יהונתן מנסה להרגיע אותו ולהמעיט מערך העניין כדי למנוע אסון כבד אם חלילה וחס יעשה מעשה נואל לנתץ את הע"ז, הוא מצליח במעט, כלפי חוץ הוא נרגע אך בליבו פנימה חגש סער, אך אפשר להותיר כזו שיקוץ שמכשיל את הרבים ומרבה את כוחות הטומאה בעולם. הוא מחשב איך להוציא לפועל את תוכניתו בלי שאיש יתפוס את הדבר. לאחר הרבה מחשבות החליט לעשות עבודת מחקר אימתי הזמן המתאים לביצוע המשימה הכבידה.

בשעה 4 לפנות בוקר, שעה שכל העיר שקועה בתרדמה כבידה, יצא ר' פינחס אל הרחוב כשקרדום מלוטש בידו, לאחר תפילה חרישית שנשא למיגור כוחות הטומאה מן העולם כרת את ראש הפסל, הראש נפל והקים רעש גדול שגרם לשומר העיר לחוש למקום, הוא תפס את ר' פינחס בסוף העבודה כאשר הפסל מחוסק לחתיכי חתיכות, הוא תפס אותו בכוח אצקו ומסרו לידי כמרי הכנסיה שחרצו את משפטו למות בשריפה, תדהמה נראה שררה בין כל מי ששמע את הגזירה הנוראה, בפרט זעזע הדבר את ר' יהונתן חברו המסור. שני אברכים הלכו לכומר הראשי וביקשו ממנו לשחרר את חברם תמורת סכום כסף גדול, אך

הכומר למרות שתמיד היה חמדן גדול כבש את יצרו וסירב לבקשה, הוא היה מוכן להרשות לאברכים להיפרד מחברם (וגם זה תמורת סכום כסף גדול) בכלא פגשו את חברם שבור ורצוף ומלא רגשות חרטה על מעשהו הנמהר שנעשה בלי מחשבה מספקת. האברכים חיזקו את ידידם במאמר חז"ל, אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל יתייש מן הרחמים, צריכים לצפות לנס של הרגע האחרון.

בצאתם מן הכלא ראה אותם אחד הסוהרים הראשיים, הוא הריח עסקה טובה שיכולה להכניס סכום עתק לכיסו המחלזל. הוא ביקש מהם להיפגש עמו בסתר בשעת לילה מאוחרת. בפגישה אמר להם שיש לו את האפשרות לשחרר את חברם אך תמורת זאת דרש סכום עתק, עשרת אלפי רובלי כסף טהור, את הסכום הזה עליהם להמציא לו עד למחרת בלילה, באם לא יוצא חברם להורג למחרת.

למרות העוני והמחסור מוכנים היו האברכים לעשות את המאמץ הכביר תוך יום אחד, רבי יהונתן שקיבל את הידיעה החליט לקחת על עצמו את כל ההוצאות, הוא מיהר לביתו והוציא את כל הנדוניה שקיבל מחמיו שעמדה על הסכום הנ"ל ומיהר לפגוש את הסוהר החמדן תוך שהוא מבטח את העניין שלא ייטול פעמיים וגם שלא יתחרט ונמצא מוחזק בלי לתת תמורה. רב יהונתן ידע שעשה מעשה לא פשוט, הוא לא יוכל להיות בביתו לאחר כזה מעשה, כי אין לו מה להסביר לרעייתו מפני מה מיהר לתת את כל הוננו ולא המתין לראות מה יאספו האחרים וישלים עליהם.

כשבאו האברכים לבית המדרש עם כל הכסף שהצליחו לאסוף באותו יום התברר שהגיעו לסכום של כשמונת אלפי רובלים, הם היו לחצים כי חסר עדיין חלק גדול מהסכום ושאלו את רב יהונתן אם יוכל לעזור להם ביתרת הכסף, להפתעתם מודיעם רבי יהונתן כי נתן את כל הסכום עבור הפדיון. האברכים היו נדהמים הם ביקשו ממנו שיתן להם את הזכות להיות שותפים במצאה, אך רבי יהונתן מיאן למכור את המצאה שבידו בעד כל חללי דעלמא, לבסוף הוחלט שכל הכסף שנאסף ישמש לקרן צדקה עבור עניינים כאלו ואחרים, הסוהר עמד בהטחתו, הוא המציא לידי האברכים את חברם בשעת לילה מאוחרת.

^^

עד שלא ראה רבי יהונתן אִךְ ר' פינחס עוזב בסירה מהירה את העיר לא נרגע, לפני שנפרדו הבטיח רבי יהונתן לחברותא שיצא לבני המשפחה שנותרו מאחור בעירום ובחוסר כל לכל מחסורם, הוא ביקש את ר' פינחס שיעביר לו מכתב [בדוך לא דוך] היכן הוא נמצא, כדי שיוכל לסדר בהמשך את מעבר בני הבית למקום.

לאחר שסייד את כל העניין על הצד הטוב ביותר, עבר רבי יהונתן לשלב השני של תוכניתו. עוד באותו יום ארז את חפציו במזוודה קטנה, הוא צייד עצמו במעט מזון ושתיה כדי שלא יסבול מחרפת רעב, בנדודיו הגיע לכפר נידח בו התגוררו מעט יהודים בעלי השגה דלה שלא ידעו על העילוי מהעיר הסמוכה, שם ישב בבית המדדש שהיה כמעט ריק מספרים ולמד בהתמדה עצומה, הוא לא נזקק כמעט לספרים, התורה הייתה פרוסה וערוכה לפניו, כך לא חש בביטול תורה.

היעלמו המסתורי של רב יהונתן מביתו בלי להותיר כל הודעה, נחת על בני ביתו בצורה קשה מאד, איש לא ידע להסביר למה עזב את ביתו, אמנם היו מספר אברכים שידעו שרב יהונתן מסר סכום כסף אסטרונומי לפדיון שבויים, אך איש מהם לא חשב לרגע שהדבר נעשה על דעת עצמו ובשל כך נעלם, קשה היה לרדת לחקר דעתו של גאון גדול שדעתו עמדה גבוה מעל כולם, לפיכך איש לא קישר את ההיעלמות עם מסירת הפדיון הגבוה, איש מהם לא טרח לספר לבני המשפחה על כל המעשה שאירע עם ר' פינחס ושביגו שוחרר. אשתו והוריה היו מבוהלים מאד מההיעלמות המסתורית, מעולם לא נהג רב יהונתן במסתוריות כה רבה, הם בושו לעשות מזה עניין גדול שמא ירכלו הבריות, על כך עשו חיפושים שקטים ביותר, שלא יעוררו את תשומת לב הבריות, אך כיון שהכל נעשה בסודיות קשה היה להתקדם בחיפושים.

הפחדים אותם עברה הרבנית הצעירה היו גדולים, היא פשפשה בכל מעשיה, האם חלילה וחס פגעה בבעלה האהוב שבשל זה עזב את הבית, אך מיד נרגעה, היא ידעה היטב כי לא היה שמץ מריבה ביניהם, שניהם היו בעלי מידות מיוחדות ונאצלות ביותר, מעולם לא נאמרה איזו מילה בהקפדה ולא הייתה טרוניה על פרט מצרכי הבית שלא נעשה כראות, תמיד היה רבי יהונתן מגיע לביתו מחייך, כל שיחו ושיגו עמה היה באהבה גדולה, כך שלא היה לה ספק שלא מחמת זה עזב את הבית, אבל על מה ולמה עזב את הבית למספר ימים, בלי להותיר שמץ הודעה? זה כל כך היה רחוק מכל התנהגותו זה רבץ על לבה

לאחר מיכן חששה אם לא היה משהו עגום למדי, בטוחה הייתה שאולץ על ידי איזה כוח מסתורי לעזוב את הבית, אך לא הצליחה להבין, מי יכול להתאנות לאבדק הצעיר שחוטף מלימוד תורה אין לו כל קשר עם איש, מי יכול לרצות לעשות לו רעה?! היא לא מכירה בעיר אנשים רעים שיכולים להתאנות לאיש בצורה כה חמורה, הפחד שלה היה שאולי איזה גוי ליסטים מזוין חטף את בעלה בגין איזו סיבה, אולם גם תשובה זו לא התקבלה על דעתה, וכי מאימתי התעסק רבי יהונתן עם גויי הסביבה? וכשאין למה להיערך, הפחד הוא נורא, היא חששה לגרוע ביותר, שאולי נסע מחוץ לעיר בשל איזו שהיא סיבה ואנשים רעים שמצויים שם פגעו בו ביער ו...הם ה' ישמור עשו לו דבר לא טוב, הס מלהזכר.

לאחר שעברו יומיים בלא ידיעה, חשבה שאולי צריכים לעורר את רחמי הגדולים שיתפללו עליה, שלא תשב בעינינות ימים רבים.

באותו לילה כשהיא מתכוננת לנום מספר שעות, לאחר שנדדה שינה מעיניה כיומיים תמימים, לפתע שומעת היא דפיקה חרישית על דלת ביתה, לבה יצאה מקרבה, אולי זה בעלה האהוב, היא מיהרה אל הדלת ולתדהמתה הרבה רואה היא בפתח הבית עומד גבר עטוי רעלה כבידה, היא נבהלה מאד וזעקה חנוקה יצאה מגרונה, מי יודע אם עתה לא רוצים להרגה.

"סליחה שאני לבוש כך ומראי מפחיד מאד, נשמע קול צרוד שבקע מבעד לרעלה הכבידה, לא באתי חלילה וחס לעשות דבר רע, באתי לומר לך משהו חשוב ביותר. לפני מספר ימים נתפס אברך אחד מקהילתכם שעשה מעשה חמור ביותר, הוא ניתץ את אחד הפסלים החשובים לדתנו, באמצע מעשהו נתפס על ידי שומר העיר שמיהר למסור אותו לכמרים, לאחר דין ודברים קצר נידון האברך למוות בשריפה, היות וידעתי שאנשיכם אמונים על מצוות פדיון שבויים ומוכנים לתת עבור זה ממון רב, החלטתי לעזור להם ולביתי בפרנסה הקשה. הצלחתי להוציא את האברך הנ"ל מבית האסורים ומסרתי אותו לידי שני אברכים שדאגו להבריחו מן העיר. ידעתי שנטלתי במעשה שעשיתי סיכון רב, אבל נצנץ המטבעות נטל את שיקול דעתי, לא ידעתי כי הפעם הכמרים לא יהיו מוכנים לעבור על כך בשתיקה, הם החלו להתחקות אחרי צעדי כל הסוהרים והחלו אפילו לענות אותם, כדי להוציא הודאה, יד מי הייתה במעל. הערב שמעתי כי מתהדק סביבי חבל החנק, אני יודע שבעוד מספר שעות יבואו אל ביתי לערוך חיפושים לעומק, כדי למצוא ממצאים חשודים שיוכיחו את אשמותי, בידי צבור הון רב שקיבלתי מהרבה טובות שעשיתי לאנשים במשך שנות שירותי כסוהר בכלא, עתה חושש אני שמא יגלוהו, לפיכך החלטתי לברוח לפני שיתפסו אותי ואז גורלי יהיה רע ומר. אבל אין ביכולתי לברוח עם כל הרכוש כי אני עובר דרך מסוכנת מאד, לפיכך החלטתי להפקיד אותו ביד אדם הגון שלא יקח את הכסף לעצמו.

לפני מספר ימים יצא לי להכיר את בעלך היקר ונוכחתי לדעת שהוא אדם מיוחד במינו, הוא הלך והביא לי בעצמו סכום כסף אסטרונומי כדי להציל את חברו מהגרוזום, לפיכך החלטתי קודם כל, להחזיר לו את כספו בחזרה, כי איני רוצה ליהנות מכסף של אדם קדוש כמוהו, מעבר לזה אני מעביר לפיקדון, סכום של כמה וכמה אלפי רובלים שהצטברו אצלי במשך עשרות השנים שכיחתי כאחד הסוהרים הראשיים וקיבלתי מאנשים שביקשו ממני טובות עבור יקיריהם שהיו שוהים בכלא, בטוח אני שבעלך שהוא צדיק מאד וזהיר בממון אחרים לא יקח מזה פרוטה אחת.

הגוי הראה לה על שני שקים שהיו בידי, באחד מהם היה סכום של עשרת אלפי רובל כסף אותו קיבל מבעלה הצדיק, ובשק השני היו מונחים עוד כמה אלפי רובלי כסף ודינרי זהב שונים. לאחר שראה כי בעלת הבית סוגרת את השקים ושמה אותם במקום המשתמר, פנה הגוי לדרכו, לא לפני שהודה לה מאד וביקש שתתפלל עליו שיעבור בשלום את הגשר המסוכן שעליו לחצות במעבה החשכה.

עתה הבינה הרעיה למפרע את הסיבה שבעלה ברח מן העיר ללא הסבר, הוא בטוח היה שתכעס מאד על המעשה שעשה, לתת את כל כספו עד לפרוטה האחרונה בלי לדאוג למחר. "כנראה הוא פוחד מהתגובה שלי ושל הור, הוא יחכה עד יעבור זעם" לבה רווח בקרבה, עתה בטוחה הייתה כי שוב ישוב בעוד מספר ימים, אמנם היא לא תפסיק להתפלל להקב"ה לרחמי וחסדיו, אבל הפרח הגדול מפני הנעלם עזבה, עתה ידעה כי לא אירע עמו כל דבר רע.

למחרת הבוקר נפוצה שמועה בעיר, הגויים לא פסקו מלהשיח בידיעה הסנסציונית שהתפשטה בעיר כאש בשדה קוצים, על אחד הסוהרים הבכירים של בית הסוהר המרכזי שבעיר שנראה נמלט אל מחוץ לעיר, החיילים דלקו אחריו כדי לתופסו, הם הקיפוהו מכל הצדדים, משראה שלא יוכל להימלט מידם, עשה מעשה נמהר, הוא דילג מעל גבי הגשר וקפץ אל מימי הנהר השוצפים, לא עבר זמן רב עד שטבע למוות. הידיעה הגיעה עד לבית משפחת אייבשיץ, הרעייה הצדקנית הבינה כי מעתה כל הכספים שהופקדו בידם עברו לרשותם.

לאחר ארבעה ימים החליט רב יהונתן, כי המעשה שעשה אינו ראוי, הוא ייסר את עצמו. "לא די לי שלקחתי את כל כספי הנדונה בלי לבקש את רשותה של רעייתי הצדקת, אני מוסיף על כך עוד חטא כבד, כשאני מוסיף לה צער וכאב על היעלמי הפתאומי, עלי לשוב תיכף ומיד להסביר ולפייס על כל עגמת הנפש שנגרמה בעקבות הבריחה הפתאומית.

כשנכנס לבית התקבל בקריאות שמחה עצומה, אף אחד לא הזכיר לו את הצער העצום שנגרם עקב ההיעלמות המסתורית, אך ר' יהונתן חש עצמו מחויב להסביר את הצעד שעשה, תוך כדי שהביע חרטה עמוקה על שלא התייעץ עמה קודם לכן, הרבנית הביטה עליו במבט מפויס ואמרה לו: "אין כל ספק כי המצוה הגדולה שקיימת נחשבת בשמים מאד, עד כדי שהניבה פירות בזמן קצר כל כך, כי לא רק שהכסף ששילמת עבור חברך לפדיון שבויים הושב אליך בחזרה, אלא שעוד קיבלת על כך שכר גדול משמים, כי נתנו לך עוד אלפי רובלי כסף נוספים".

רב יהונתן הביט בה משתומם לכוונתה, אבל רעייתו הצדקנית לא נתנה לחידה הזו להימשך זמן רב, היא הובילה אותו לחדר בירכתי הבית שכמעט ולא היה בשימוש הבית, היא פתחה את הארון והראתה לו את האוצרות הרבים שהיה בשק הגדול שנתן לה הסוהר לפני שברח מהעיר. מאות מטבעות נוצצות ואבני חן רבות נתגלו לעיניו המשתאות.

כשראה רב יהונתן זאת, חשכו עיניו ובכיה מרה פרצה מפיו.

אשתו נבהלה מהתגובה הפתאומית, בטוחה הייתה כי ישמח מאד באוצר הגדול שישמש אותם כדי שיוכל לשבת על התורה והעבודה במנוחת נפש גמורה, והנה הוא מצטער מאד על כך?

"מפני מה אתה מצטער, הלא קיבלנו זאת משמים ואין זו מתנת בשר ודם?" שאלה בעניין.

"איני סבור כן, אני רואה אות משמים, כי אין חפצים במצותי, לחינם נתתי את כל כספי לפדיון שבוים כי משמים הראו לי בזה ששלחו לי את כל הכסף בחזרה שאין מצוותי רצויה, הוי אומר שלא עשיתי טוב, אבל איני יודע במה חטאתי, הלא באמת חשבתי לשם שמיים, להציל את ידי ממות איום ונורא".

רעיתו לא ירדה לעומק דעתו ושאלה: אם היית מקבל את כספך בלי כל תוספת הייתי מבינה, הוי אומר שלא החשיבו את זה כמצוה, אולי בשל זה שלא שאלת אותי ובשל כך נאלצת לברוח והיה לי צער איום ונורא, אבל אם קיבלת שכר על כך, יש לנו הוכחה שזוהי מצוה גדולה, שאם לא כן, למה קיבלת על כך שכר?

"ומה אם "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא"? שואל אותה ר' יהונתן בחיך מריר.

"אולי זה בגדר "פירותיהם בעולם הזה והקין קיימת להם לעוה"ב" עונה היא בחיך מלא דרך ארץ.

"איני סבור כמוך, שבשמים מרוצים מהמעשה ואיני חפץ בעושר שנרכש בדרכי מרמה, שהרי את כל כספו אגר אותו גוי בדרכי מרמה כשהוא עושק את כל האומללים, כביכול הוא רוצה לעשות להם טובות, אבל על כל דבר דרש טבין ותקילין ככל אשר יכול היה להשית".

כל אותו יום היה רב יונתן סוער ומלא צער, רוצה היה לדעת, מה רמזו לו משמים, האם עשה חלילה וחס איזו שהיא עבירה במעשה הזה, ועל מה השיבו לו את ממונו בכפל כפליים. הוא החליט לערוך מספר צומות ולעשות לאחר מכן "שאלת חלום" אולי יענו לו משמים תשובה על כך.

לאחר מספר ימים שהיה שקוע בצומות וסיגופי תשובה, חלם רבי יהונתן והנה איש זקן בעל פנים מאירות ביותר מתגלה אליו ותשובה בהירה בפיו לשאלתו הקשה וכה אמר לו "חלילה וחס לחשוב כי עשית עבירה בנתנתך את כל כספך כדי להציל חבר מרדת שחת, אך היו בזה שני פגמים: א) תמיד יש להימלך בבני הבית, אם היית שואל אותה, הייתה נותנת לך את הסכמתה בלב שלם, כך היה נמנע ממנה עוגמת נפש מיותרת שעברה. ב) חברך נמנו על המצוה, היה להם זכות גמורה להיות מנייים במצוה כבירה זו, אך אתה חפצת ליטול את כל המצוה הזו לעצמך ולא להותיר ממנה לאחרים כלום, אין זו הדרך ואין זו העיר, תמיד יש עניין לשתף במצוה את האחרים, בפרט שכבר נמנו קודם לכן, אבל כיון שלא נהגת כן, השיבו לך את כספך בחזרה, והכסף הנוסף היה בשל מסירות הנפש הגדולה להצלה, ואין אחד נוגע בחברו.

לאחר שקם משנתו הייתה דעתו נוחה שחלילה וחס לא נכשל, אבל למד מכך מוסר עצום, לכל כלל ישראל יש חלק במצוות ותמיד יש לשתף את הכלל, בשום פנים אין ליטול בעלות על המצוות.

סוף!

בעזרת השי"ת, הסיפור הבא יהיה "מתוך ההפיכה" סיפור מדהים ביותר על תקופה קשה ביותר, שמשתרעת על פני קצת יותר מחמש עשרה שנים, תחילתה נרקמת בעיר אמשנוב בפולין, טרום מלחמת העולם השנייה, הפחדים בטרם המלחמה והבריחה לארץ ישראל לפני המלחמה, שם מתרחשת עיקר העלילה בשנים הקשות של תחילת התקומות הישוב היהודי עד לשנת תשי"ג.

הסיפור מדהים ומאלף ביותר, שחוצה את גבולות הארץ עד לארה"ב ומערב בתוכו את אחד מגדולי הסנטורים של המפלגה הדמוקרטית, יהודי בעל לב חם שיוצא חזיתית כנגד הממסד הציוני שמצר את צעדי היהדות החרדית, כפי שעתה מתרחש, שהרי "סדנא דארעא חד הוא".

בתוך יש את שני הבחורים הצעירים ["גיבורי הסיפור"] עלויים מופלגים ביותר בתורה ויראת שמים, שעוברים טלטלות לא פשוטות שמעמידות את משפחתם לפני התמוטטות מוחלטת, עד לרגע בו מפציע אור הישועה.

הסיפור בנוי על סיפור אידישאי בשם "אונטערן פענסטער" (מאחורי החלון) שנכתב על ידי הסופר החרדי המוכשר רב שמחה יהודה גרוס מארה"ב, אולם הוא יעבור בס"ד עריכה שונה לחלוטין ברוח היצירה של "מסיפורי המגיד". בס"ד יהיה מרתק ומסחרר מאד עם מארג מחשבתי חזק ביותר, הסיפור ישמר במתכונתו (חוץ משינויים לוגיים מתבקשים ועריכה שונה למאורעות ולשמות האנשים) יושטמו ממנו כמובן חלקים שאינם רלבנטיים לסיפור (כדברי קנאות ופלפולים בדיני גאולת ארץ ישראל מידי הגויים שמתאימים לספרי הגות ופילוסופיה ולא לעלילה סוחפת).

לאחר מיקן בעזרת ה"ת בלנ"ד, יתפרסם הסיפור ההיסטורי "שידוך מהיכן" מתקופת השר רבי דון יצחק אברבנאל זצוק"ל. בתוכנית המקורית היה אמור הסיפור להתפרסם לאחר "חכמת יהונתן" אלא שלאחר שהגיע אלי הספר המדהים שקראתי אותו בבית הזמנים בנשימה עצורה ומצאתיו מתאים לרוח הסיפור של "מסיפורי המגיד" החלטתי שאחרוג הפעם, בשל העלילה המרתקת שהיא כמעט עכשוויוסטית.

ישר כוח לקוראים שמעניקים לי במייל ובעל פה, תגובות מחממות לב, להמשיך את התפקיד ולכתוב סיפורים שמטרתם היא, לעורר מסרים חשובים באידישקייט.